

Šiais metais minime kunigo, vienuolio, botaniko JURGIO AMBRAZIEJUS PABRĖŽOS 250-ąsias gimimo metines.

2021.07.19

Šiais metais minime kunigo, vienuolio, botaniko JURGIO AMBRAZIEJUS PABRĖŽOS 250-ąsias gimimo metines. Tai paminėti Lietuvos Respublikos seimas šiuos metus yra paskelbęs Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais.

Ką naujo mokslui davė J. A. Pabrėžos botanikos darbai? Jo botaniškieji darbai yra įdomūs dviem požiūriais: kaip pirmasis bandymas sukurti botaninę terminiją ir nomenklatūrą lietuvių kalba, antra – kaip indėlis Žemaitijos florai pažinti.

Parengė A. Ričkienė

1771 m. sausio 15 d. Večių kaime (*Klaipėdos apsk., Skuodo r.*) gimė lietuvių botanikas, Lietuvos floros tyrinėtojas, švietėjas, gydytojas, kunigas, Kretingos bernardinų vienuolyno pamokslininkas Tėvas Ambraziejus – Jurgis Pabrėža.

(1) JURGIO PABRĖŽOS GIMTINĖS NAMAS, VEČIŲ K., SKUODO R.

1792 m. Jurgis Pabrėža baigė Kretingos gimnaziją, tuo metu vadintą Karolštato aukštesniąja mokykla.

Mokėsi algebros, gamtos mokslų, geografijos, istorijos, katekizmo, logikos, retorikos, lenkų, lotynų ir vokiečių kalbų.

(2) KRETINGA. KLIOŠTORIAUS GATVĖ

1792 m. J. Pabrėža įstojo į LDK Vyriausiąją mokyklą (dabartinis Vilniaus universitetas), pradėjo studijas Fizinių mokslų kolegijos medicinos skyriuje.

VILNIAUS UNIVERSITETO DIDYSIS KIEMAS

(*J. K. VILČINSKAS, VILNIAUS ALBUMAS, 1846*)

1794 m. kilo Tado Kosciuškos ir Jokūbo Jasinskio vadovaujamas sukilimas Lenkijoje ir Lietuvoje prieš Rusijos imperiją ir Prūsijos karalystę. J. Pabrėža prijautė sukilimo idėjoms, ruošėsi stoti į sukilėlių eiles. Sukilimui nepavykus išvyko iš Vilniaus, nebegrįžo studijuoti į Vilniaus universitetą, bet įstojo į Varnių kunigų seminariją.

(3) VARNIŲ KUNIGŲ SEMINARIJA

1796 m. Jurgis Pabrėža

J. PABRĖŽOS ATLIKTI DARBAI DAVĖ PRADŽIĄ LIETUVIŠKAI BOTANIKOS TERMINIJAI. TERMINAS KERPSAMANĖS IR KAI KURIE LIETUVIŠKI AUGALŲ VARDAI (Pavyzdžiui KALPOKĖ, ŽVAIGŽDUNĖ, BALNADANTĖ, ŠEPŠĖ, ZUIKRUGIS) YRA ĮSITVIRTINĘ ŠIUOLAIKINĖJE BOTANINĖJE LITERATŪROJE.

APIE JURGI PABRĖŽĄ IR JO ŽOLYNUS

SKUODO RAJONO SAVIVALDYBĖ

PLUNGĖS RAJONO SAVIVALDYBĖ

KRETINGOS RAJONO SAVIVALDYBĖ

LIETUVOS TERITORIJA

2021 METUS LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS YRA PASKELBĖS JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS METAIS

įšventintas kunigu. Tarnavo Šiluvoje, Plungėje ir Kartenoje.

1812 – 1816 m. praleido Kartenos altarijoje. 1816 m. Jurgis Pabrėža įstojo į Kretingos vienuolyną.

1817 m. pradžioje jis davė Bernardino ordino Mažesniųjų brolių – pranciškonų – įžadus, gavo Tėvo Ambraziejaus vardą.

1817–1821 m. Kretingos paparinėje mokykloje dėstė lotynų kalbą, gamtą ir geografiją.

Galvojama, kad J. A. Pabrėžai tarnaujant Kartenoje ir Kretingos vienuolyne buvo surinkta pagrindinė jo herbariumo dalis apie 800 augimiu (t.y. augalų).

(4) VIENUOLYNO VAIZDAS KRETINGA

Surinkęs didelį herbariumą Jurgis Pabrėža ėmėsi rašyti lietuvių kalba vadovėlį, atitinkantį aukštosios mokyklos lygį. J. Pabrėža gerai žinojo savo amžininkų botanikų S. B. Jundzilo ir J. Jundzilo darbus, bendradarbiavo su Vilniaus universiteto botanikais J. Jundzilu (1794–1877), J. Volfgangu (1776–1859), S. B. Gorskiu (1802–1864), konsultavosi su jais dėl augalų apibūdinimo tikslumo.

J. JUNDZILLAS (1794 – 1877)

J. VOLFGANGAS (1776 – 1859)

S. B. GORSKIS (1802 – 1864)

Kaip pavyzdį savo kūriniui J. Pabrėža ėmė S. B. Jundzilo ir J. Jundzilo darbus, bet jam reikėjo tą medžiagą išdėstyti lietuviškai. Dėl tokios priežasties jam teko sunkus darbas – sukurti lietuviškus botaninius terminus, pritaikyti augalams lietuviškus pavadinimus laikantis K. Linnaeus sistemos. Todėl nuo terminų kūrimo J. Pabrėža ir pradėjo ir šis darbas yra jo didžiausias nuopelnas botanikos mokslui. Daug metų dirbo rengdamas botanikos žodynus.

Pagrindiniai išlikę J. Pabrėžos botanikos rankraščiai yra šie:

„Dictionarium Botanicum Latino-Samogiticum“ – Lotyniškai – žemaitiškas botanikos žodynas (parašytas apie 1821 m.).

„Waardaa tayslyne Augimiu

atsyrądantiu Augmyniicziuo žemaytyyniee Ozweraczio saawiejy Augmes liig szioł aastrastas Žemaaityusy, Lyyitowoo, Wollyynyjoo...“ – Žemaitiškų, lietuviškų, prūsiškų ir latviškų augalų vardų registras (parašytas apie 1834 m.).

„Supplementum Dictionarii Botanici Latino-Samogitici“ – Lotyniškų – žemaitiškų augalų pavadinimų žodynelis. – įrištas kartu su Waardaa tayslyne Augimiu atsyrądantiu...

„Sryje Balsenyyny. Biiluu Žemayt. Lotynyniu“ – Alfabetinis Lietuviškai lotyniškas augalų morfologijos terminų sąrašas (parašytas apie 1834 m., rankraštis yra saugomas GTC Botanikos instituto herbariume).

„Tayslós augumyynis kóremy taalpynas augimys ligszioł raastosys ...Par kónyga Ambroziejó Paabreža bówósiy koznadyjy yr mookitoii Kretingos mokslyniicziuo, tercyorió z. sz. T. Prączyszkaus Yszdóuts Meetusy 1843 Jurgis Ambraziejus Pabrėža. – 1843“ – Augalų sistema.

J. A. PABRĖŽOS RANKRAŠČIAI:

„SRYJE BALSENYYNY...“ IR „TAYSLÓS AUGUMYYNIS KÓREMY TAALPYNAS AUGIMYS...“

J. A. Pabrėžos rankraštis „Tayslos augumyynis koremy taalpynas augimys...“ (1835–1843 m.)

yra nacionalinės reikšmės UNESCO paveldo objektas, saugomas Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje.

‘BOTANIKA’ 1990 M.

Dalis rankraščio pavadinta BOTANIKA arba Taislius Auguminis buvo publikuota 1900 m. žurnale „Dirva“, Šenando mieste.

2009 – 2015 m. buvo publikuotos knygos „Taislius augyminis“ (1,2,3 tomai), kuriuose pirmą kartą skelbiamas originalia rašyba žemaitiškai parašytas Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos „Taislius augyminis“ (Augalų sistema) rankraščio, saugomo Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (f. 124 – 7) perrašas. Bendrąja prasme „Taislius augyminis“ rankraščio publikacija yra įvardijama kaip nauja, atverianti naujas J. Pabrėžos darbų tyrinėjimo kryptis įvairiais aspektais – botaniniu, kalbiniu ir net socialiniu.

(1) Albinas Kardokas (1963 m.), KM GEK 131/19/6, © Kretingos muziejus, https://www.lmis.lt/paisla/pen-zura/-/exhibit/preview/51732029?_id=0&RPF4zjK-1nzJf8s_ind=6355&available_type=ERSPONATAS

(2) Kretinga. Vienuolyno gatvės vaizdas iš aikštės, apie 1907 m. Paulinos Mongirdaitės atėję, dailiamo-po.net <https://www.niestai.net/forumas/forum/bendrosios-diskusijos/miestai-ir-architektura/miesty-architekturos-neda/13195-kretinge-senose-suobrukuose-ir-ebivinkuose/pagel>

(3) Fotografijos autorius Rimantas Lazdynas, viešo naudojimo vaizdas, https://lt.wikipedia.org/wiki/Žemaitiškų_vyskupystės_muziejus#/media/Vaidas_Varnių_muziejus.JPG

(4) Autorius nežinomas (1936 m.), Kretingos muziejus, https://classic.europeana.eu/portal/record/2024906/photography_ProvidedCHO_Kretingos_muziejus...Kretinga_Museum_LIM-IS_4444777.html?utm_source=new-website&utm_medium=button

J. Pabrėža mirė 1849 m., tuo metu nei vienas jo darbas dar nebuvo publikuotas. Jo surinktas herbariumas iki XX a. pradžios buvo saugomas Kretingos bernardinų vienuolyne.

KRETINGA VIENUOLYNO VAIZDAS

1913 ir 1914 m. vasarą Palangoje vasarėjo lenkų mokslininkas botanikas Boleslavas Hrynieveckis, nuo 1914 m. dirbęs Odesos universitete. B. Hrynieveckis susidomėjo J. Pabrėžos herbariumu, paėmė jį iš Kretingos vienuolyno ir tyrė. Dalį herbariumo išsivežė į Odesą. Dalį paliko Palangoje. 1914 m., prasidėjus Pirmajam Pasauliniam karui B. Hrynieveckis išvyko iš Palangos, palikdamas dalį J. Pabrėžos herbariumo, iš kur jis vėl buvo perkeltas atgal į vienuolyną.

BOLESŁAW HRYNIEWIECKI

(1875 – 1963)

Išvežtojo J. Pabrėžos herbariumo likimas nežinomas. 1933 m. B. Hrynieveckis paskelbė straipsnį "Tentamen Florae Lituaniae", kuriame trumpai aprašė J. Pabrėžos herbariumą, pateikdamas nurašytas etiketes, kurios byloja apie J. Pabrėžos lankytas Žemaitijos vietas. Kretingoje vienuolyne likusi herbariumo dalis išgulėjo iki 1930 m.

1930 m. rugsėjo mėn. ši

herbariumo dalis buvo atgabenta į Kauną ir perduota Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos katedrai (kabinetui). Herbariumą sudarė 229 lapai, apėmė 6 šeimas:

- 1) *Coniferae*
- 2) *Cyperaceae*
- 3) *Juncaceae*
- 4) *Liliaceae*
- 5) *Amaryllidaceae*
- 6) *Orchydaceae*

(5) KAUNO BOTANIKOS SODAS

Augalų apibūdinimą patikrino Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Konstantinas Regelis ir tuometinė Botanikos kabineto laborantė, vėliau žymi profesorė Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė.

KONSTANTINAS REGELIS

(1890 – 1970)

MARIJA NATKEVIČAITĖ—IVANAUSKIENĖ

(1905 – 1996)

1941 m. Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos katedra buvo perkelta į Vilniaus universitetą. J. Pabrėžos herbariumas liko Kaune, Botanikos sodo, kuris priklausė VDU, saugyklose.

1970 m. iš Botanikos sodo perkelti savaiminių augalų rūšių rinkinius į Botanikos instituto herbariumo saugyklas buvo rastas vienas J. Pabrėžos rinktų augalų rinkinys (136 herbariumo lapai), dar keletą jo rinktų augalų herbariumo lapų, atstovaujančių šeimas *Liliaceae* ir *Amaryllidaceae* rasta Sisteminiame herbare.

1972 m. Jurgio Pabrėžos herbario, saugomo Botanikos instituto herbariume (BILAS) sisteminį (sudarytą pagal Englerio sistemą) sąrašą paskelbė Botanikos instituto mokslininkės Ramunėlė Jankevičienė ir Živilė Lazdauskaitė (Jankevičienė, Lazdauskaitė 1972).

RAMUNĖLĖ JANKEVIČIENĖ

(1933)

ŽIVILĖ LAZDAUSKAITĖ

(1939)

Rinkinys šiuo metu yra saugomas Gamtos tyrimų centro Botanikos instituto Herbariume (BILAS).

GAMTOS TYRIMŲ CENTRO BOTANIKOS INSTITUTO HERBARIUME (BILAS) SAUGOMI J. PABRĖŽOS RINKINIO PAVYZDŽIAI

VILNIAUS UNIVERSITETO herbariume (Wl) yra saugomi J. Pabrėžos neidentifikuoti samanų rinkiniai. 1962 m. dalį šio rinkinio aprašė VU studentės A. Kviklytė ir D. Kalantaitė: jį sudaro 42 samanų rūšių pavyzdžiai, surinkti Palangos apylinkėse (Kviklytė, Kalantaitė 1962).

2017 m. Vilniaus universiteto herbariume naujai surasti J. Pabrėžos samanų rinkiniai taip pat neįvardyti (Rasimavičius ir kt. 2017). Tikėtina, jog J. Pabrėža samanomomis domėjosi, jas rinko, tačiau „Taisliuje“ išvardijo ne savo iširtas samanas, bet pasinaudojo jau esamais samanų sąrašais ir juose esančioms samanomoms suteikė žemaitiškus vardus.

(5) Botanikos sodas. Uja Jasvėnas (XX a. 4 deš.), KMM KMM GĖK 119. © Kauno miesto muziejus.

JURGIO PABRĖŽOS HERBARIUMO KELIAS